

Être et avoir

ÊTRE ET AVOIR Nicolas Philibert

A *Être et avoir*, un documental que des de la seva projecció a Cannes ha obtingut una gran popularitat, Nicolas Philibert filma una escola rural, formada per una sola classe d'alumnes d'entre tres i onze anys, al llarg de tot un curs. El seu treball pulcre i minuciós, basat en una gran complicitat amb el professor, ofereix una visió afectuosa i pròxima del món de la infància.

Être et avoir, 2002, 104'. V.O.S.E.

Un casting d'escoles. He utilitzat el mot "casting" per parlar de la preparació de la pel·lícula, encara que és un terme que no dic gaire sovint. En el documental, es tracta més aviat de "fer amb": les situacions, la gent tal com és. Prendre les coses tal com vénen, i espavilar-se. Això no vol dir malgrat tot que la postura és passiva, ja que l'esdeveniment és rellegit tot seguit quan es projecta a la pantalla. Quan vaig filmar *La Moindre des choses* (1996), per exemple, vaig anar a fer un film en un lloc precís (l'institut psiquiàtric *La Borde*). A *Être et avoir*, a la inversa, vaig voler fer un film sobre una escola d'una sola classe en un medi rural, però sense saber quina. La meua manera de fer no és ni pedagògica ni militant, no he realitzat aquesta pel·lícula per defensar, demostrar o il·lustrar. El meu punt de vista és bastant més obert i modest. No sóc cap especialista ni expert. En resum, quan menys en sé, millor em comporto. He volgut, simplement, filmar infants que aprenen, que s'equivoquen amb les paraules. Sempre ho he trobat molt bonic.

La primera etapa va ser doncs la de buscar una escola que respongués a alguns criteris objectius: un nombre de nens restringit (deu o dotze com a màxim), a fi que els poguéssim identificar ràpidament, que cadascun d'ells pogués convertir-se en personatge, però que alhora hi hagués un ventall d'edats el més ampli possible, de l'escola maternal a primària, per l'encant que se'n desprèn, la idea de barreja, i pel treball tan particular que això suposa per al mestre. Enfront d'una classe com aquesta, el professor s'ha de transformar contínuament. És un acróbata, un malabarista. Al mateix temps cal que les coses quedin enquadrades en un conjunt, i cal estar el més pròxim possible de cadascú, prestar-los la màxima atenció de forma individual. D'aquí que podem dir que allò essencial recau sobre el

mestre. Els criteris de lluminositat entraven també a l'hora d'escollir. No volia il·luminar per no destorbar la classe, calia trobar doncs una sala que fos prou clara.

Paisatge/estacions. Volia filmar durant un llarg període de temps, per a poder captar la progressió dels nens, enregistrar realment l'*aprenentatge*, per tal que s'inscrigués a la pel·lícula la sensació de la transformació, la seva i la nostra. Això es mostra mitjançant plans de natura, paisatges, que expliquen l'entorn d'aquesta regió de mitja muntanya, agrícola, bastant aspre, amb un clima rude. Passem de l'hivern, la neu, al començament de l'estiu, el temps de sega que s'apropa. Però això també explica la relació que existeix entre aquesta mena de plec o de closca que constitueix la classe on -feliçment, ja que un hi passa vuit anys- cal comportar-se correctament, i l'*aprenentatge* que s'hi rep: el de viure en un vast món. Més enllà de la geografia, aquests paisatges també són allà per mostrar que el món existeix al voltant, i que el temps passa. El temps meteorològic i la durada.

Extrets de Nicolas Philibert recollits
per Clélia Cohen a Cannes, maig de 2002.
Cahiers du cinéma. Juliol-agost de 2002.

* * *

Els preparatius per trobar la classe van ser llargs (cinc mesos). Va ser una etapa molt important del projecte...

(...) Calia trobar una escola on pogués treballar serenament, on no destorbéssim la vida de la classe, on jo no canviés massa el comportament dels uns i dels altres. Inevitablement, el fet de posar una càmera va modificar una mica el comportament, però després es tracta d'una qüestió de matisos. Allà, jo sentia que aquell mestre podia esdevenir un bon personatge en el temps del film, un personatge de cinema, perquè és abans que res una bella persona (...).

Per allegeuir la logística del rodatge, vau pensar en filmar amb una càmera digital?

No, en absolut. M'agrada la pel·lícula, m'agrada el gra, la profunditat de camp, el que queda al fons. M'agrada el fet de treballar en equip. Un equip petit, s'entén... Un equip és una forma de compartir el que es fa amb altres que, com tu, durant setmanes, estan concentrats en el mateix projecte i tu empenys per avançar. Un equip de tres o quatre, com és el cas de les meves pel·lícules, permet a cadascú assumir diverses funcions. Els tècnics han de donar el millor de si mateixos. Encara més en un film com aquest, on han d'estar extremadament atents a tot allò que passa al llarg d'una jornada. Per a poder captar aquests petits moments, aquests petits no-res, aquests petits esdeveniments, cal una gran concentració. Requereix que mai s'ha de relaxar l'atenció.

Des de l'inici, teníeu la idea d'atrapar aquests petits moments més que no pas la vida general de la classe?

Crec que veiem la vida de la classe en general, així com el clima de la classe a través de totes aquestes petites coses. Una classe està formada per un seguit de petits elements dels quals només en mostro alguns. Evidentment, n'hi ha constantment. En vaig deixar escapar molts. No es tracta, ni molt menys, de filmar-ho tot. Es tracta d'escollir i de retenir alguns d'aquests milers de fets que conformen una jornada escolar per donar-los-hi un valor emblemàtic a l'interior d'una construcció, d'una narració, d'una història que té un inici, un desenvolupament i un final com les pel·lícules de ficció. És cert que nosaltres no estàvem de part de l'espectacularitat en aquest film, però no és menys cert que aquests micro-esdeveniments que podrien semblar banals sobre el paper, no ho són per aquells qui els viuen. Si us dic que he filmat un infant a qui han pres la goma d'esborrar, pot semblar irrisori. I bé, jo tinc la convicció que això és significatiu o pot esdevenir-ho. En aquesta ocasió, l'escena on a Alizée, que té tres anys, li han pres la goma, és un moment fort perquè de cop i volta, amb aquest petit furt, és com si el món s'esberlés...

A més dels alumnes, trobem aquest professor que pren cada vegada més importància a mesura que el relat avança...

El mestre és una mica el centre de gravetat de la pel·lícula. Moltes de les coses que he filmat passen per ell, és una mica com la plataforma giratòria. Hauria pogut filmar d'una altra manera: l'hauria pogut deixar a part dels fets des de l'inici a la fi, l'hauria pogut mostrar molt menys (sovint, el sentim només fora de camp), hauria pogut mostrar menys escenes d'aprenentatge i moltes més escenes d'esbarjo. Tot és possible al punt de partida. Al

mateix temps, hi ha aquesta necessitat de mostrar la transmissió, aquesta relació mestre-alumne, d'acompanyant de la muntanya: aquell que mostra el camí a seguir. El veig una mica així, a la vegada un professor que està allà per instruir els infants i una mica més que això. Els ajuda a fer-se grans, a espavilar-se, a descobrir el món. És com un guia.

Una altra idea forta que trobem és el pas de temps, el cicle de la vida: l'inici de les classes, la fi del curs escolar, la jubilació del mestre, la mort del seu pare... És un tema que pensàveu abordar?

Absolutament. És aquesta idea d'inscriure en la pel·lícula el cicle de la vida. A petita escala, són les estacions les que desfilen a través dels paisatges. La natura al començament del film és molt severa, el clima és rude, l'hivern és llarg, hi ha neu, vent, i després, poc a poc, la natura s'obre. Serà més acollidora, més riallera. Fins al punt que cap al final fan la classe fora al jardí. Al juny, quan fa bo, treuen les taules, les cadires...

En el fons, es tracta d'aquesta idea que aprendre a fer-se gran, és aprendre a deixar coses enrera, aprendre a separar-se. És quelcom que està molt present a la pel·lícula, entre les imatges de la furgoneta escolar que recull els nens cada matí, les mares que tanquen bruscament la porta. És la separació. En la primera escena a l'escola, els petits aprenen a escriure "mamà". Aquesta mamà l'hem deixada a casa aquest matí.

(...) I és d'aquest "aprendre a aprendre" d'on prové també l'emoció del mestre al final de la pel·lícula...

...perquè és la fi del curs escolar, és el moment en què els més grans, que ha tingut a classe des dels tres anys, que coneix tan bé, marxen a l'institut... i també, potser, perquè és el final de la pel·lícula, l'últim dia de rodatge. Havíem viscut i compartit una forma d'aventura junts. Havíem estat deu setmanes en aquesta classe. Ens hi trobàvem a gust, havíem parlat molt. Tot plegat era calorós, i això perdura en els esperits...

Vau mostrar la pel·lícula als infants i al mestre?

És clar que sí. Els nens, els pares, el mestre, la gent del poble van ser els primers a veure la pel·lícula. Va ser molt ben acollida però sempre és difícil veure's al principi. D'altra banda, les primeres opinions dels nens feien referència als altres. Ningú parlava de si mateix. Després la pel·lícula es va presentar a Cannes, i vam convidar els nens i el mestre. Va ser un moment molt emocionant. L'endemà potser encara va ser-ho més: com que feia molta calor, vam portar els nens a la platja, gairebé la meitat mai havia vist el mar. Per la majoria d'ells, aquest serà el millor record...

Entrevista a Nicolas Philibert.
Célébrités, 28 d'agost de 2002.

Être et avoir. Un cas d'escola

(...) Aquest escola, on allò antic i allò nou conviuen de forma harmònica, ens és familiar. Generacions d'espectadors de totes les edats la reconeixeran. S'hi reconeixeran i s'entendran; una nostàlgia que no és reprehensible. Carregada de simpatia, l'alegria que procura la pel·lícula és immediata. L'emoció és retrospectiva.

L'escola està arrelada al terreny, i el vast món no li concerneix gaire. L'arc de Sant Martí després de la tempesta, la posta de sol sobre els perfils de les muntanyes de l'Auvergne són magnífiques: delimiten un univers que en té prou amb si mateix, on es fan petits trineus a l'hivern, on es fan picnics i excursions a la primavera. Visitem l'escola de secundària a la vetlla de les vacances d'estiu. Segons la mare de la noieta introvertida, és "un món seu". Una petita que es diu Marie, tota bruna i de cara rodona, potser ve de lluny, d'Oceania. Per tant, com el seu mestre, l'escola cultiva un jardí.

Être et avoir és un documental. La qualitat de l'observació, de la reconstrucció a través del muntatge d'una realitat, la converteixen en un assaig. És impossible no quedar-se amb la descripció d'un ritual que educa ("Bonjour Monsieur, oui Monsieur") i que moralitza sense culpabilitzar (un treball encomanat ha de ser acabat, una baralla ha de ser explicada i, gràcies a la mediació d'un tercer, s'acaba en reconciliació). És impossible no atansar-se a les paraules dels infants, al respecte que inspiren l'estatura, la paciència, la generositat del mestre. És impossible perquè el conjunt d'aquests fets té una coherència que les sobrepassa.

(...) Georges Lopez, fill d'un emigrant andalús, esdevingut mestre per vocació i gràcies a l'esforç dels seus pares, sap que representa el resultat de les promeses de l'escola. Púdica, la seva curta declaració d'identitat és lúcida. Digne. Aquest home és admirable perquè el seu ensenyament transmet el capital de base, un saber i una educació. Avui en dia, malgrat tot, amb la reproducció del patrimoni no n'hi ha prou. Des de que Johan (de quatre anys) aprèn a formar la seva primera frase amb el mot masculí "ami", Johan diu "copain". Enlloc del femení "amie", diu "copine". La veu fora de camp del mestre denota aleshores menys la impaciència que una sorpresa i una interrogació: quin és aquest procés mental forani que actua d'intrús en l'aprenentatge de la lectura? Una altra situació, el mestre fa descobrir a Jojo que, de cent a centenes de milers, es pot comptar fins a l'infinit; Jojo, cansat, s'evadeix, passa de l'atenció de l'adult cap als plors d'una nena. L'experiència viscuda empeny l'ordre d'allò pedagògic. De la tradició cognitiva. Un immòbil saber intel·lectual i ideològic és posat en qüestió.

Françoise Audé. Positif, n° 499. Setembre de 2002.